

TADEUSZ FRĄCKOWIAK

UDZIAŁ STUDENTA W RODZINIE POCHODZENIA

I. OKREŚLENIE PROBLEMU

W długotrwałym procesie dorastania jednostek względnie trwałym komponentem ich środowiska wychowawczego jest rodzina. Wszakże uczestnictwo jednostek uspołecznionych w rodzinie podlega wraz z ich wiekiem intensywnym przemianom. Szczególna dynamika oraz pewna stabilizacja uczestnictwa dorastającego dziecka w rodzinie zachodzi w fazie szkoły wyższej. W tym okresie przynależność do społeczności młodzieżowej zaczyna dominować w kształtowaniu się całokształtu stosunków społecznych młodej jednostki, w szczególności decyduje ona o ewolucji jej stosunku do rodziny.

Uważna analiza obszernej literatury obejmującej problematykę młodzieży studenckiej prowadzi do wniosku, iż od dłuższego czasu w centrum zainteresowań uprawiających pedagogikę szkoły wyższej znajdują się zagadnienia uwarunkowań procesu uspołecznienia w fazie studiów wyższych. Szeroko opracowane zostały m. in. problemy wewnątrzrodzinnych uwarunkowań selekcji na studia wyższe, pomocy materialnej w czasie studiów itp. Mało natomiast poświęcono uwagi udziałowi studenta w rodzinie pochodzenia. Tymczasem doniosłe znaczenie ma pytanie: Jak student pełni rolę członka rodziny pochodzenia i jak dalece pełnienie tej roli decyduje o jego stosunkach społecznych z rodzicami i rodzeństwem? Z tego szerokiego pytania można wyprowadzić szereg pytań szczegółowszych, a mianowicie: czy i w jakim zakresie student jest świadomy swej przynależności do rodziny pochodzenia, czy dostrzega wspólne wartości łączące go z rodzicami i rodzeństwem, czy jego zachowania podporządkowane są wspólnym interesom rodziny itd.?

Niniejszy artykuł przygotowany został na podstawie badań, którymi objęto 453 osoby stosując metodę wieloczynnikowej analizy procesu uspołecznienia. Podstawowy materiał empiryczny stanowiły autobiografie, a również dane zgromadzone w wyniku przeprowadzonych wywiadów ze studentami, rodzicami studentów, wreszcie obszerny materiał zebrany za pomocą techniki ankietowania. W badaniach dążono m. in. do określenia zależności pomiędzy poziomem ogólnego uspołecznienia studentów a ich

pochodzeniem społeczno-terytorialnym. W tych kategoriach będzie rozpatrywany również udział młodzieży różnego pochodzenia i różnego poziomu uspołecznienia w rodzinie pochodzenia.

Aby ustalić poziom uspołecznienia zbudowano skalę pomiaru takich jego komponentów, jak: kariera szkolna, uczestnictwo w społecznym życiu uczelni, udział w subkulturze młodzieży studiującej, udział w życiu rodziny. Na tej zasadzie rozróżniono trzy stopnie uspołecznienia (niski, średni i wysoki). Wysoko uspołecznionymi nazwano takich studentów, którzy według powyższych kryteriów spełnili następujące warunki: osiągnęli bardzo wysoką średnią ocen semestralnych, wykazali się wysokim stopniem zaangażowania w organizacjach młodzieżowych, właściwie organizowali swój czas wolny, brali czynny udział w życiu rodziny pochodzenia lub rodziny własnej. Średnio uspołecznionymi nazwano takich studentów, którzy uzyskali średnią ocen semestralnych nieco wyższą jak 3,50, wykazali się przeciętnym zaangażowaniem społecznikowskim, podporządkowywali swój czas wolny częściowo hedonistycie, nie przejawiali szczególnego zainteresowania rodziną własną lub rodziną pochodzenia. Niski poziom uspołecznienia przypisano natomiast tym studentom, którzy uzyskali niskie oceny semestralne, nie należeli do organizacji młodzieżowych lub aprobowali postawę biernego członka organizacji młodzieżowej, podporządkowywali spędzanie czasu wolnego hedonistycie, nie interesowali się rodziną własną lub rodziną pochodzenia albo też uczestnictwo w rodzinie przeważnie łączyli z własnym interesem materialnym.

II. OBOWIĄZKI, POWINNOŚCI I PRAWA STUDENTÓW JAKO PARTNERÓW STOSUNKÓW SPOŁECZNYCH Z RODZICAMI

W fazie studiów wyższych następuje charakterystyczne przejście młodzieży od uspołecniającego podlegania oddziaływaniom rodziny do pełnej niezależności w wyborze kontaktów i stosunków społecznych z grupami rówieśniczymi, w określaniu uczestnictwa we wszelkich instytucjach społecznych wielkiego miasta, które są dostępne dla jednostek mających formalny status człowieka dorosłego. Zanika intensywniejsza kontrola społeczna rodziny nad dorastającą młodzieżą. Słabnięcie kontroli wychowawczej rodziców warunkowane bywa różnymi czynnikami, z których najważniejsze to: oddalenie przestrzenne miejsca zamieszkania rodziców od miejscowości będącej siedzibą szkoły wyższej, brak możliwości rodzicielskiej kontroli i oceny zachowań dzieci — studentów, słabe rozpoznanie rodziców w obowiązkach młodzieży studiującej.

Przejście studentów spod pełnej kontroli rodziców do samodzielnego wyboru pozarodzinnych form uczestnictwa w życiu społecznym różni się zależnie od ich pochodzenia społecznego i poziomu uspołecznienia. Aby ukazać, iż rzeczywiście te czynniki decydują o funkcjonowaniu pozarodzinnym studenta postawiono badanym kilka pytań ankietowych,

które dotyczyły następującego problemu: czy i jakie oczekiwania żywią rodzice wobec swych dzieci-studentów oraz jak dalece te oczekiwania wpływają na zachowanie studentów poza rodziną.

Jedno z pytań brzmiało: „Jaki jest stosunek rodziców do osiągniętych przez ciebie rezultatów w studiach?” Z odpowiedzi studentów wynika, iż wszyscy rodzice oczekują od swych dzieci przynajmniej dobrych rezultatów w studiach. Jednakże stopień oczekiwanego sukcesu różni się w poszczególnych kategoriach rodzin. Mianowicie okazuje się, że rodziny inteligentne prawie z jednakową aprobatą przyjmują wysoki i średni stopień sukcesu swych dzieci w studiach. W zasadzie spełnienie przez studenta minimum wymagań regulaminowych — dającego podstawę do otrzymania kolejnych promocji semestralnych, zadowala zarówno matki, jak również ojców (72,6%). Rodziny te skłonne są bardziej pobłażliwie traktować porażki swych dzieci w studiach, niż rodziny robotnicze i chłopskie, które stanowczo domagają się od dzieci przynajmniej minimum sukcesu w studiach. 36% młodzieży pochodzenia robotniczego oraz 42% młodzieży pochodzenia chłopskiego stwierdza, iż porażka w studiach widziana jest przez rodziców zdecydowanie niechętnie. Występowanie powyższego zjawiska potwierdzają również autobiografie studentów pochodzenia chłopskiego i robotniczego.

O ile młodzież potrafi uświadomić sobie rozmiary oczekiwań rodziców co do sukcesu w studiach, to słabiej uświadamia sobie, jakie obowiązki i powinności przypisują jej oni w innych dziedzinach pozarodzinnego i rodzinnego uczestnictwa społecznego. 36,6% studentów oświadcza, że ich życie pozarodzinne, a w szczególności kontakty towarzyskie, związki sympatyczne, działalność społecznikowska w zasadzie znajduje się poza zasięgiem zainteresowań rodzicielskich i że interwencja rodziców pojawia się dopiero w przypadkach nadmiernego używania alkoholu, braku bliższej informacji o miejscu dłuższego przebywania poza domem, zbyt nęgiego nalegania o podwyższenie „kieszonkowego” itp. Najczęściej przy tym oczekiwania rodziców słabo bywają dostrzegane przez młodzież uspołeczniającą się na niskim i średnim poziomie. Bardziej natomiast dostrzegają te oczekiwania rodziny studenci uspołeczniający się na wysokim poziomie, traktując je nieraz jako nakaz „dobrego reprezentowania rodziny na zewnątrz”.

Bez względu na pochodzenie społeczne i poziom uspołecznienia, jaki reprezentuje badana młodzież, powszechne jest wśród niej przekonanie, iż należy uczestniczyć w ustalonych tradycją lub zwyczajami uroczystościach rodzinnych (88,4%). Z wypowiedzi studentów wynika również, iż w świadomości rodziców rola studiującego syna czy też córki wyraźnie dominuje nad ich rolami wewnątrzrodzinnymi (obowiązkiem współzabezpieczania bytu materialnego rodziny, dotrzymywania towarzyskiego partnerstwa rodzicom i rodzeństwu).

W tym stanie rzeczy włączanie się młodzieży w życie rodziny pocho-

dzenia w tych dziedzinach przestaje być obowiązkiem, a staje się raczej przejawem „dobrej woli” (tak to określają autorzy autobiografii). Zarazem pełnienie wewnątrzrodzinnych ról czy zadań jest swoistym wskaźnikiem wrażliwości młodzieży na potrzeby rodziców lub rodzeństwa. Wskazywać może, jak dalece w zachowaniach studenta dominuje lojalność wobec wspólnych problemów rodzinnych i gotowość podjęcia maksimum lub minimum zadań ważnych dla innych członków rodziny.

III. OCZEKIWANIA STUDENTÓW WOBEC RODZICÓW

Młodzież studencka dążąca do wyzwolenia się spod kontroli rodziców może w różny sposób ową samodzielność czy też niezależność interpretować. Może mianowicie uważać samodzielność jako zapewnienie jednostce uprawnień do kierowania się własnym hedonistycznym interesem, albo też dostrzegać i akceptować kryjące się za statusem jednostki samodzielnej obowiązki. Może też zauważać, że samodzielność to jednocześnie zwiększający się zakres uprawnień człowieka do samostanowienia o własnym życiu i zwiększający się zakres obowiązków, które należy podjąć, aby stać się niezależnym ekonomicznie, odpowiedzialnie gospodarować własnym budżetem miesięcznym itp.

Z badań wynika, iż traktowanie samodzielności w kategoriach zwiększających się uprawnień młodego człowieka do kierowania się własnym hedonistycznym interesem występuje w przeważającej liczbie wśród studentów nisko uspołecznionych, a rzadziej wśród uspołeczniających się na średnim poziomie. Ta pierwsza kategoria studentów fascynująca się nadmiernie życiem towarzyskim, minimalistycznie zaś traktująca obowiązki studenta, słabo angażująca się w pracach społecznikowskich, nie podejmująca w czasie studiów dorywczych prac zarobkowych ma dość specyficzne oczekiwania w stosunku do rodziców. 38,2% takiej młodzieży na pytanie: „czego oczekujesz od swych rodziców?” — najczęściej odpowiada, że: 1) oczekuje większego zrozumienia powodów różnych wydatków, jakie ma młody człowiek (20,5% odpowiedzi), 2) rodzice powinni być bardziej wyrozumiali (32,0% odpowiedzi), 3) rodzice powinni w zasadzie pomóc młodemu człowiekowi w uzyskaniu własnego mieszkania, stabilizować go życiowo w czasie studiów, a niekiedy po skończeniu studiów (14,8%), 4) rodzice nie powinni być nadmiernie wymagający i zbyt krytyczni (28,0%). Podobne oczekiwania kierują też w stronę rodziców niektórzy studenci uspołecznieni wysoko, w szczególności tacy, w których zachowaniach dostrzega się wyraźną preferencję roli nabywającego wiadomości i umiejętności zawodowe, nad rolą społecznika, uczestnika kręgów towarzysko-zabawowych i innych. Wszakże łącznie z oczekiwaniem finansowego zabezpieczenia studiów pojawiają się często (52,4%) inne wypowiedzi. Wszystkie one wskazują na dość charakterystyczną cechę osobowości młodzieży wysoko i średnio uspołecznionej, mianowicie na

szczególną wrażliwość emocjonalną. Wyraża się to w wypowiedziach co do wartościowych przeżyć psychicznych, których dostarczyć powinna studentowi rodzina, jak np.: poczucie ciepła domowego, rodzinnego nastroju, bezpieczeństwa, oddźwięku emocjonalnego itd. Wymienione kategorie przeżyć psychicznych zdają się być w przypadku młodzieży wysoko i średnio uspołecznionej wartościami, które determinują poczucie rodzinnej łączności.

IV. UCZESTNICTWO STUDENTA W REALIZACJI RÓŻNYCH ZADAŃ RODZINY POCHODZENIA

W świadomości rodziców rola studenta wyraźnie dominuje nad rolami rodzinnymi, a więc m. in. nad rolami, które wynikają z przyjętego w rodzinie podziału zadań¹. Do tego zakresu zadań należą prace: 1) dotyczące domu, 2) odzieży, 3) związane z wyżywieniem, 4) wynikające z funkcji opiekuńczo-wychowawczych rodziny, 5) organizacyjne i kierownicze: planowanie życia rodziny, prowadzenie domu, administrowanie dochodami i wydatkami, prowadzenie rachunków itd.²

Z przeprowadzonych badań wynika, że zakres podejmowanych przez studentów prac dla rodziny zależy od ich pochodzenia społecznego. Determinowany jest on również poziomem uspołecznienia i gotowością podjęcia przez studenta minimum czy też maksimum zadań ważnych dla innych członków rodziny. Studenci pochodzenia inteligenckiego, podobnie jak robotniczego, podejmują prace związane z wyżywieniem (20,5%), zajmują się utrzymywaniem porządku i czystości w mieszkaniu (28,0%), w razie konieczności opiekują się chorymi w rodzinie (35,0%)³. Bardziej rozległy zasięg życia rodziny wiejskiej, a przede wszystkim rodzin chłopskich stwarza taką sytuację, w której uczestnictwo studenta w pracy na roli jest czasami konieczne⁴. Podejmując takie zadania dla rodziny student pochodzenia chłopskiego staje się współtwórcą budżetu rodzinnego. Rola studenta-współtwórcy budżetu rodzinnego najczęściej jest podejmowana przez młodzież chłopską (50,0%), rzadziej przez studentów pochodzenia robotniczego (20,0%), a w sporadycznych tylko przypadkach przez młodzież pochodzenia inteligenckiego.

Dość swoistą kategorię młodzieży stanowią studenci wszystkich trzech

¹ Podział pracy jako podstawę zróżnicowania ról społecznych w rodzinie omawia szczegółowo Z. Tyszką, *Przeobrażenia rodziny robotniczej w warunkach uprzemysłowienia i urbanizacji*, Warszawa 1970. s. 229 i nast.

² M. Sokołowska, *Nieznane środowisko pracy: gospodarstwo domowe*, Studia socjologiczne 1963, nr 3, s. 169.

³ Do podobnych ustaleń doszedł K. Sowa, *Studenci Katowic i Krakowa*, Warszawa 1971, s. 46-66.

⁴ Por. A. Kamiński, *Wakacje studentów pochodzenia chłopskiego*, w: *Młodzież epoki przemian*, pr. zbior. pod red. R. Dyoniziaka, Warszawa 1965, s. 318.

kategorii pochodzenia społecznego (łącznie 18,0%), którzy co prawda nie podejmują z reguły żadnych zadań gospodarczych i in., ale za to samodzielnie zabezpieczają i organizują swój budżet.

V. POZIOM USPOŁECZNIENIA A STOSUNKI SPOŁECZNE STUDENTA Z RODZICAMI

Młodzież podlegająca w czasie studiów intensywnym wpływom formalnych i nieformalnych grup środowiska społecznego uczelni wyższej, jak również wielkiego miasta, w różnym zakresie spełniała oczekiwania rodziców. Zmiany zachodzące bowiem w systemie wartości młodzieży determinowały sposób pełnienia roli studenta. Decydowały bądź to o minimalistycznym traktowaniu obowiązku systematycznego doskonalenia się intelektualnego albo intensyfikowały jej wysiłki w tym kierunku. Nabywane przez młodzież w środowisku wartości, wzmacniające albo osłabiające ważność roli studenta, mogły się w różnym zakresie z wartościami rodzinnymi pokrywać bądź też przeciwstawiać się im. W przypadku, kiedy dostrzegane przez rodziców wzory zachowań dzieci-studentów pokrywały się lub uzupełniały z ich systemem wartości, najczęściej wzajemne stosunki między rodzicami i dziećmi określić można według kategoryzacji proponowanej przez H. Stasiaka⁵ jako: 1) przyjacielskie, 2) serdeczne, 3) czułe, 4) opiekuńcze, 5) pełne wzajemnej życzliwości i zaufania.

Wymienione kategorie stosunków w mniejszym albo większym zakresie są charakterystyczne dla młodzieży wysoko uspołecznionej. Wskazują na to m. in. odpowiedzi tej kategorii studentów na następujące pytanie ankietowe: „jak możesz nazwać wzajemne stosunki łączące ciebie z rodzicami”? 74,0% odpowiedzi studentów wysoko uspołeczniionych można mianowicie przyporządkować przynajmniej jednej z wymienionych kategorii stosunków. Z analizy odpowiedzi studentów na powyższe pytanie ankietowe wynika, iż stosunki przyjacielskie serdeczne, czułe występują najczęściej (60,4%). Inaczej natomiast układały się stosunki w rodzinie studentów średniego i niskiego stopnia uspołecznienia. Wyniki uzyskane z badań przemawiają za tym, że wysoce przeciwstawne wartościom rodzin wszystkich kategorii społeczno-zawodowych było nadmierne hołdowanie przez młodzież nisko uspołecznioną wartościom hedonistycznym. Nie spełniało również oczekiwań rodziców takie pełnienie przez studenta roli dziecka, które opierało się na dążeniu osiągnięcia maksimum korzyści materialnych przy minimalnym zaangażowaniu w prace na rzecz rodziny, a jednoczesnym zaniedbywaniu studiów. Wiadomo, że stan taki może prowadzić do napięć w stosunkach rodzinnych.

Wskaźnikiem częstych sytuacji konfliktowych, ostrych napięć pojawiających się we wzajemnym współżyciu młodzieży studenckiej nisko

⁵ H. Stasiak, *Kształty i wnętrza rodziny*, Warszawa 1975, s. 128.

uspołecznionej z rodzicami są odpowiedzi, jakie udzieliła ona na pytanie ankietowe: „jak możesz nazwać wzajemne stosunki łączące ciebie z rodzicami”? Z dzielonych odpowiedzi można wnioskować o postawach rodziców w stosunku do dzieci nie spełniających ich oczekiwań. Udzielone przez studentów nisko uspołecznionych odpowiedzi można przyporządkować następującym kategoriom postaw rodzicielskich: postawa wymagająca i krytyczna (42,5% odpowiedzi), postawa wysoce krytyczna i wymagająca (36,(P/o). Również, jak wynika z analizy odpowiedzi na powyższe pytanie, studenci kategorii niskiego uspołecznienia mają na ogół nastawienie zdecydowanie niechętne, nadmiernie ignorujące w stosunku do „apodyktycznych rodziców” (fragment wywiadu). 20% tej kategorii określa wzajemne stosunki z rodzicami jako obojętne, 15% nie potrafi udzielić wyraźnej odpowiedzi na postawione pytanie lub nie udziela odpowiedzi wcale.

Niewątpliwą wartością naukową miałyby zweryfikowanie hipotezy, że konfliktowość we współżyciu niektórych kategorii młodzieży studenckiej z rodzicami jest zjawiskiem przejściowym. Dostrzega się bowiem, iż młodzież stojąca w obliczu konieczności podjęcia pracy zawodowej oraz pełnego usamodzielnienia się od rodziców skłonna jest raptownie zrezygnować z deklarowanej wcześniej niezależności od arbitralnej władzy ojca lub matki i szukać sposobów porozumienia z nimi.

LA PARTICIPATION DE L'ÉTUDIANT À LA FAMILLE D'ORIGINE

Résumé

Dans cet article l'auteur vise à donner la réponse sur la question, si et en quelle mesure le niveau de la socialisation et l'origine sociale de la jeunesse estudiantine détermine leur participation à la famille. La différenciation de cette participation est démontrée par l'auteur à la lumière des données empiriques rassemblées à l'aide de la technique des enquêtes et des interviews. Il a profité aussi du matériel autobiographique.

Les résultats des recherches présentés par l'auteur témoignent que les relations sociales des étudiants de la catégorie de la haute socialisation avec les parents sont positives. Cependant autrement se forment les relations sociales de la jeunesse bas socialisée avec les parents et c'est à l'égard de l'opposition de son milieu de jeunesse aux valeurs de la famille.